

УДК 347.132.142

Роман Богданович Сабодаш,

доцент кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 20 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА АБО ВИЗНАННЯ ЙОГО БАНКРУТОМ»

Відповідно до статті 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі за текстом – Закон про банкрутство) в редакції від 22.12.2011 правочини (договори) або майнові дії боржника, які були вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передувало порушенню справи про банкрутство, можуть бути відповідно визнані недійсними або спростовані господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або конкурсного кредитора з підстав, передбачених цим Законом.

Судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчать про неоднакове застосування судами цієї норми в частині позовної давності.

Так, ухвалою Господарського суду міста Києва від 05.04.2016 у справі № 43/75-15/7-6 визнано недійсним договір купівлі-продажу векселів, укладений 17.04.2007, тобто до набуття чинності новою редакцією Закону про банкрутство. Судове рішення мотивовано тим, що зазначений договір спричинив недостатність активів боржника для задоволення вимог кредиторів, і виконання зобов'язань перед іншими кредиторами стало частково неможливим, а також тим, що товар за договором (векселі) був придбаний за цінами значно вище ринкових. Відтак, на думку суду, договір купівлі-продажу векселів від 17.04.2007 відповідно до ст. 20, п. 1-1 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» підлягає визнанню недійсним.

Фактично зазначений спір поставив перед судом одразу кілька проблемних питань, що підлягають вирішенню: чи допускається зворотна дія в часі статті 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», чи не порушуватиме застосування назад у часі зазначеної статті вимог частини 1 статті 58 Конституції України, а також Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вирішення зазначених питань і є метою цієї праці.

Відповідно до частини 1 статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

У п. 3 мотивувальної та п. 1 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України № 1-рп/99 від 09.02.1999 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України Суд констатував, що зазначена стаття міститься у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», в якому закріплені конституційні права, свободи і обов'язки насамперед людини і громадянина та їх гарантії, а відтак, положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-

правових актів лише у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб.

Водночас, пунктом першим статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

У своїх рішеннях комісія (справа A., B., C. and D. v/the UNITED KINGDOM, заява № 8531/79) та Європейський суд з прав людини (справа Кечко проти України», заява № 63134/00; справа Мельник проти України», заява № 23436/03) стверджували, що ретроспективність (дія назад у часі) цивільного законодавства не заборонена нормами Конвенції і може бути застосована національними юрисдикційними органами. Разом з тим Європейський суд з прав людини допускає таке ретроспективне втручання у право власності та інші гарантовані Конвенцією права у разі, коли належним чином буде збережена справедлива рівновага, а саме втручання обумовлено справедливою легітимною метою без надмірного і неконтрольованого свавільного втручання.

Отже, для вирішення поставлених перед нами питань необхідно з'ясувати, чи допускає сам закон можливість ретроспективного застосування статті 20 Закону про банкрутство, і якщо так, то чи відповідатиме таке застосування легітимній меті цього Закону, чи буде збережена справедлива рівновага між інтересами суспільства та інтересами учасників правочину про визнання недійсним якого і ставиться питання.

Пунктом 1-1 Прикінцевих і перехідних положень Закону про банкрутство, в редакції від 22.12.2011, встановлено, що положення цього Закону, що регулюють ліквідаційну процедуру, застосовуються господарськими судами під час розгляду справ про банкрутство, провадження у яких порушено до набрання чинності цим Законом, якщо на момент набрання ним чинності господарським судом не було прийнято постанову про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури. Отже, з урахуванням структурної побудови цього пункту вказується на те, що застосуванню судами підлягають саме *положення*, що регулюють ліквідаційну процедуру, а не *окремі розділ* (наприклад, розділ III «Ліквідаційна процедура») чи стаття Закону, як це зроблено у п. 1 Прикінцевих і перехідних положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Викладення п. 1-1 Прикінцевих і перехідних положень Закону про банкрутство саме в такій редакції було обумовлено метою відповідного законопроекту: «...На сьогодні в Україні широкого розповсюдження набули випадки ухилення підприємств [...] від виконання своїх зобов'язань за [...] договорами [...] через використання схем, пов'язаних з фіктивним банкрутством... з метою попередження випадків штучного невиконання своїх зобов'язань Міністерством розроблено проект Закону про банкрутство» (із *Пояснювальної записки Віце-прем'єр міністра – Міністра соціальної політики С. Тігіпка до законопроекту № 11029 від 25.07.2012*).

Досягнення такої мети було б неможливим без використання арбітражними керуючими та судом на стадії ліквідаційної процедури усього комплексу інструментарію для запобігання штучному банкрутству, яке може відбуватись і через формування штучної кредиторської заборгованості боржника.

Повноваження арбітражного керуючого визначаються ст. 98 Закону про банкрутство. Водночас повноваження арбітражного керуючого, якого призначено ліквідатором банкрута, додатково визначаються ст. 41 зазначеного Закону. Відповідно до ч. 2 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»

ліквідатор з дня свого призначення, серед іншого, подає до суду заяви про визнання недійсними правочинів (договорів) боржника. Порядок і умови реалізації ліквідатором свого права на визнання недійсним правочинів у порядку, встановленому цим Законом, містяться у ст. 20 Закону про банкрутство. Така структура Закону обумовлена необхідністю врегулювання кількох відносно самостійних, проте взаємопов'язаних судових процедур.

Таким чином, повноваження арбітражного керуючого, умови та порядок їх реалізації, в силу структури Закону про банкрутство, не містяться у якомусь одному розділі Закону, а знаходяться як у загальних положеннях, так і у розділах, що врегульовують окремі судові процедури або визначають правовий статус арбітражного керуючого.

Відтак, законодавець свідомо виклав п. 1-1 Прикінцевих і перехідних положень Закону про банкрутство таким чином, щоб забезпечити максимальну ефективність ліквідаційної процедури для досягнення мети, на яку був спрямований відповідний законопроект.

Підстави визнання правочинів недійсними, викладені у ст. 20 Закону про банкрутство, характеризуються не їх невідповідністю загальним вимогам актів цивільного законодавства, а тим, що вчинення подібних правочинів не було обумовлено «розумним економічним інтересом» боржника, та вони були економічно не виправданими та/або такими, що спричинили доведення боржника до банкрутства. Ці підстави є спеціальними, адже йдеться про порушення прав та інтересів третіх осіб – добросовісних кредиторів боржника. При цьому сторони подібного правочину, враховуючи їх мету, характер і особливості вчинення подібного правочину, завідомо діяли всупереч легітимним цілям законодавства про банкрутство (з метою доведення боржника до банкрутства та, як наслідок, запобігання погашення вимог добросовісних кредиторів).

Визнання таких правочинів недійсними має своєю легітимною метою повернення до ліквідаційної маси боржника його майна, що було відчужено за цінами значно нижче ринкових, або унеможливлення виплати грошових коштів недобросовісним кредиторам боржника, вимоги яких були сформовані з метою встановлення контролю над судовими процедурами банкрутства, шляхом придбання боржником майна за цінами значно вище ринкових.

Такий особливий порядок визнання недійсними правочинів жодним чином не впливає на стабільність цивільних правовідносин, оскільки реалізація зазначеного права ліквідатора допускається у межах відповідної судової процедури банкрутства і виключно щодо правочинів, вчинених боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передував порушенню справи про банкрутство, і тільки з конкретних підстав. Зазначені обмеження є специфічним механізмом захисту стабільності цивільно-правового обороту, що має подібні до позовної давності завдання, і не допускає свавільного, не обмеженого розумними строками, втручання у цивільно-правовий оборот.

Таким чином, ретроспективне застосування ст. 20 Закону про банкрутство має своєю легітимною метою недопущення фіктивного банкрутства юридичних осіб, встановлення недобросовісними кредиторами неправомірного контролю над судовими процедурами банкрутства через комітет кредиторів боржника та запобігання виплати таким недобросовісним кредиторам грошових коштів боржника. Ця мета досягається шляхом визнання недійсними договорів боржника вчинення яких не було обумовлено «розумним економічним інтересом» боржника, а, ймовірно, навпаки, правочини були економічно не виправданими та/або такими, що спричинили доведення боржника до банкрутства. Водночас умови та наслідки застосування статті 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» свідчать про те, що досягнення зазначеної легітимної мети відбувається у спосіб, що зберігає справедливую рівновагу між сторонами такого

правочину та не покладає на жодну із сторін надмірного тягара, оскільки забезпечує існування компенсаційних механізмів – повернення отримання за правочином або відшкодування його вартості. Викладене обумовлює відповідність ретроспективного втручання у право власності умовам, що встановлені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Одержано 29.03.2018

УДК 347.447.7:347.463

Аріна Сергіївна Савченко,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3650-4289>

ПЕРЕБУДОВА ТА ЗНЕСЕННЯ ЯК НАСЛІДКИ САМОЧИННО ЗВЕДЕНОГО ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ

На жаль, будівництво нашими громадянами житлових будинків та споруд на земельних ділянках за наявності усіх необхідних документів та без порушень будівельних норм і правил є частіше винятком, ніж правилом. Чомусь власники і користувачі земельних ділянок вважають, що на своїй землі вони мають право будувати будь-що без узгодження із державними структурами і контролю з їх боку. Як наслідок, доля самочинно збудованого об'єкту може бути вирішена як шляхом визнання його об'єктом права власності, так і шляхом відмови у такому визнанні – повного знищення об'єкту. Тому актуальним є дослідження правової природи самочинного будівництва в контексті його негативних наслідків. Адже законодавець надаючи можливість і право одній особі стати власником такого об'єкту нерухомості, нівелює законодавчі приписи щодо його нормативного регулювання, тим самим відступаючи від дотримання прав та законних інтересів інших осіб. Проте, особа, яка здійснила самочинне будівництво – вчинила незаконно.

Частиною 2 ст. 376 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] визначені загальні наслідки здійснення самочинного будівництва, які зводяться до того, що особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна не набуває права власності на нього. Така позиція законодавця є цілком зрозумілою, адже при вдаванні особи до самочинного будівництва ігнорується встановлений порядок відведення земельної ділянки для спорудження об'єкту, оформлення дозвільної та погоджувальної документації, відсутній належний контроль за якістю будівництва та його безпеки, тому таке будівництво призводить до зіткнення приватних та публічних інтересів. Як наслідок, для особи, яка самочинно забудувала земельну ділянку, ЦК України передбачає настання таких «негативних» наслідків майнового характеру, як: проведення перебудови; знесення збудованого об'єкта; відшкодування витрат, пов'язаних з поверненням земельної ділянки у попередній стан. Крім того, особу може бути притягнуто до адміністративної чи кримінальної відповідальності за здійснення самочинного будівництва [2].

Таким чином, сутність самочинного будівництва зумовлює презумпцію неможливості виникнення права власності на неправомірно збудований об'єкт. Це означає, що осо